

Aan de gemeenteraad

Behandeld door	M.C. Manders	Datum	29 juni 2021
Doorkiesnummer	030 - 28 62887	Kenmerk	8973926
E-mail	m.manders@utrecht.nl	Onderwerp	Onderzoek Utrechts slavernijverleden
Bijlage(n)	-	Beleidsveld	Diversiteit

Geachte leden van de raad,

Op 11 juli 2019 is uw [motie M180](#) aangenomen waarin u verzoekt om een onderzoek naar het Utrechtse slavernijverleden. Het onderzoek is in het voorjaar van 2020 gestart en inmiddels afgerond. In de eerste plaats willen wij het team bedanken dat dit voor Utrecht belangrijk historisch onderzoek heeft uitgevoerd. Juist in een tijd waarin zowel in Nederland als internationaal veel gesproken wordt over het slavernijverleden, is het goed dat ook Utrecht een gedegen onderzoek liet uitvoeren naar haar aandeel in de slavernijgeschiedenis.

De presentatie van de resultaten van het onderzoek Slavernij en de stad Utrecht heeft op 30 juni plaatsgevonden. In het boek staan de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek naar de rol die het Utrechts stadsbestuur en de stad in de slavernijgeschiedenis van Nederland had. Het boek is in alle Utrechtse bibliotheken in te zien.

In deze brief vindt u de belangrijkste conclusies van het onderzoek samengevat en wordt het vervolgproces aangegeven waarin we het besluitvormingstraject richting mogelijke excuses toelichten en ook welke activiteiten we (laten) uitvoeren om de bewustwording rond onze gedeelde geschiedenis te vergroten.

Onderzoeksteam

In het onderzoeksteam zaten naast cultuurhistoricus Nancy Jouwe ook Matthijs Kuipers, docent Politieke geschiedenis aan de Universiteit Utrecht en Remco Raben, Universitair Hoofddocent Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht en bijzonder hoogleraar koloniale en postkoloniale literatuur en cultuurgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Het Utrechts Archief vormde met ruim 31 kilometer aan archiefstukken een belangrijke basis voor dit onderzoek. Wij willen het onderzoeksteam hierbij bedanken voor hun deskundigheid, inzet en doorzettingsvermogen.

Proces

In het voorjaar van 2020 is het onderzoeksteam gestart met vooronderzoek waarna in september het onderzoek gestart is. Er is onderzoek gedaan in Het Utrechts Archief, Nationaal Archief, Stadsarchief Amsterdam, diverse beeldarchieven en Delpher. Met name is gekeken in notariële akten. Vanwege

Covid-maatregelen waren archieven langere tijd gesloten en alleen online toegankelijk. Het Utrechts Archief werd bovendien in 2021 gehackt. Ondanks deze tegenslagen is het onderzoek conform planning afgerond.

Conclusies

Het onderzoek had als doel de rol te onderzoeken die de stad Utrecht heeft gespeeld in de Nederlandse slavernijgeschiedenis. Het moest een antwoord geven op de vraag wat de betekenis van de slavernij voor stad en samenleving was. Het onderzoek is uitgewerkt in de publicatie *Slavernij en de stad Utrecht*, en de twintig artikelen in dit boek wijzen erop dat het slavernijverleden en de op slavernij gebaseerde productieketens een integraal onderdeel uitmaakten van de geschiedenis van Utrecht. Hieronder vindt u de conclusies van de onderzoekers samengevat.

Hoofdconclusie

De stad Utrecht was formeel betrokken bij de slavernij. Bestuur, burgers en instituties van Utrecht hebben direct en indirect aangezet tot, geïnvesteerd in en geprofiteerd van koloniale exploitatie en op slavernij gebaseerde productiesystemen in Amerika, Afrika en Azië. Utrecht laat zien dat een stad zonder grote koloniale instituties toch nauw verbonden is met de Nederlandse slavernijgeschiedenis. De diepgewortelde koloniale belangen van Utrecht en de lange geschiedenis van zwarte aanwezigheid en het streven naar afschaffen van de slavernij, tonen de verwevenheid van de stad met het verleden en de doorwerking van de slavernij.

Deze conclusie is onder te verdelen in acht deelconclusies en komen rechtstreeks uit het onderzoeksrapport:

1. De stad Utrecht was in formele, institutionele zin betrokken bij de slavernij. De omvang van die betrokkenheid was relatief gering in vergelijking met een stad als Amsterdam, maar was groter dan het bestaande geschiedbeeld doet vermoeden. Utrecht speelde vooral een rol via het provinciale bestuur, de Staten van Utrecht, die onder meer de oprichting van een Utrechtse Compagnie in 1721 instigeerde. Deze Utrechtse Compagnie had directe belangen in plantages en slavenhandel. De bestuurlijke betrokkenheid uitte zich verder in de Utrechtse bewindhebbers die namens de Staten van Utrecht plaatsnamen in de kamers van de VOC en WIC in respectievelijk Amsterdam en Maze (Rotterdam). Ze hielden zo toezicht op de subsidies van de Staten-Generaal (en dus indirect van de Staten van Utrecht) aan die compagnieën.

Het stadsbestuur stimuleerde tevens de oprichting van de Utrechtse Compagnie, die investeerde in plantages in Suriname en de suikerhandel. Op het Lucas Bolwerk, waar nu de SSBU staat, stond in de 18e eeuw een suikerraffinaderij, waar suiker, door slavenhanden geproduceerd, voor consumptie werd geraffineerd.

2. Er bestond een grote mate van persoonlijke betrokkenheid van Utrechtse bestuurders in koloniale exploitatie. Een groot deel van de Utrechtse bestuurlijke elite had directe, persoonlijke belangen bij de handelscompagnieën van de WIC en VOC en in plantages in zuidelijk Amerika. Zij hadden aandelen in die compagnieën en plantages, namen deel aan negotiatieën, waren bewindhebber in een van de compagnieën of hadden een functie in het koloniale apparaat in Nederland of overzee. In hoge koloniale ambten was Utrecht oververtegenwoordigd, wat waarschijnlijk te verklaren is door de aanwezigheid van een universiteit en door de grote omvang van de Utrechtse adel. Van de vroedschapsleden inclusief burgemeesters hebben de onderzoekers kunnen vaststellen dat in de zeventiende eeuw 23% en in de achttiende eeuw 42% directe en indirecte belangen had. Een voorbeeld: in 1739 was Hendrick van Asch van Wijck zowel vroedschapslid als bewindhebber van de WIC. In die hoedanigheid was hij betrokken bij de stichting van verschillende plantages in Suriname. Hij is de grootvader van de Utrechtse burgemeester Hubert Matthijs Adriaan Jan van Asch van Wijck, naar wie de Van Asch van Wijckskade is vernoemd.

Maar ook andere hooggeplaatste Utrechtse hadden directe belangen. Jan van Voorst bijvoorbeeld was van 1747 tot 1754 directeur-generaal in Elmina in West-Afrika. Dit was het belangrijkste knooppunt van de Nederlandse trans-Atlantische slavenhandel. Na zijn diensttijd als belangrijkste man op Elmina, liet Van Voorst in 1764 275 tot slaaf gemaakten naar Suriname verschepen, waar ze voor 103.939 gulden werden verkocht, zo'n 375 gulden per persoon. Een jaar later kocht Jan van Voorst Janskerkhof 13 in Utrecht, nu een van de panden van de Universiteit Utrecht, waar religiewetenschappen huist.

3. Het onderzoek naar de koloniale connecties van Utrecht en de Utrechtse is een goed voorbeeld van hoe betrokkenheid bij het slavernijverleden eruitziet in steden die zelf geen grote koloniale instituties herbergden. De casus Utrecht is daarmee een ideaal testterrein om de algemene verwevenheid van Nederland met de op slavernij gebaseerde productieketens te onderzoeken. Het opzetten van soortgelijk onderzoek in andere middelgrote Nederlandse steden strekt tot aanbeveling, want alleen zo valt de structurele verwevenheid van Nederland als geheel met het verleden van kolonialisme en slavernij goed te begrijpen.

4. Het imperium en de betrokken organisaties waren van groot belang voor de Utrechtse werkgelegenheid. Alleen al 2800 Utrechtse hebben in de achttiende eeuw (tot 1795) emplooi gevonden bij de VOC, wat erop neerkomt dat er elk jaar bijna dertig mannen uit Utrecht de reis naar Azië aanvingen. De Compagnie was dus een grote werkgever.

5. De betrokkenheid van Utrechtse bestuurders en inwoners bij kolonialisme en slavernij is evident maar lang onzichtbaar gebleven. Die onzichtbaarheid heeft haar wortels al in de koloniale tijd zelf. Beleggingsfondsen en andere nieuwe financiële constructies zorgden er bijvoorbeeld voor dat veel Utrechtse op kleine schaal en in relatieve anonimiteit konden profiteren van de slavernij. Dit onderzoek heeft uitgewezen dat het krabben aan het oppervlak van welk onderdeel van de Utrechtse samenleving ook, de verbanden met het koloniale imperium blootlegt. Dat zelfbeeld van Utrecht als een stad ver weg van alle koloniale activiteit moet daarom worden bijgesteld.

Notaris Dirk Wernard van Vloten was een spilfiguur in het opzetten van die beleggingsfondsen, en was zo verantwoordelijk voor een aanzienlijk deel van de achttiende-eeuwse Utrechtse investeringen in slavernij.

Belle van Zuylen wordt vaak aangehaald als een positief voorbeeld van intelligentie, emancipatie en onafhankelijkheid. Het kapitaal van de beroemde schrijfster Belle van Zuylen – Isabelle van Tuyll van Serooskerken – was voor bijna 40 procent in koloniale compagnieën geïnvesteerd. De koloniale winsten maakten het mogelijk om een schrijvend leven in luxe te leiden waarbij ze zich niet kritisch uitte over slavernij.

Veel van de statige huizen rondom de Janskerkhof, Drift, Kromme Nieuwegracht en Nieuwe Gracht werden bewoond door families met intensieve koloniale banden, zoals Nepveu, Van Voorst, Martens, Van Westreenen, Swellengrebel, Loten, Van Wijck, Smitsaert, Van Mansvelt en Sichterman.

Onderzoekers vinden ze ook in kerkelijke graven, zoals Hendrik Swellengrebel, ooit gouverneur van de Kaapkolonie, die in de Janskerk begraven ligt, evenals zijn zoon. Allemaal families die plantages bezaten, hoge functies in Suriname, Nieuw-Amsterdam, Essequibo, Elmina, Zuid-Afrika of de Indonesische archipel vervulden, of aanzienlijke investeringen hadden in het koloniale bedrijf.

6. De zwarte aanwezigheid in de stad Utrecht is lang buiten beeld gebleven. Al in de zeventiende eeuw kwamen tot slaaf gemaakte dienaren, maar ook vrije mensen van kleur, naar Utrecht en bouwden daar een leven op. In de eeuwen daarna is die aanwezigheid nooit verdwenen, maar zelden als integraal onderdeel van de stad beschouwd. Rekenschap geven aan de verweven geschiedenissen van stad en slavernij omvat ook het geven van erkenning voor die aanwezigheid, voor de bijdrage die dat heeft geleverd aan het Utrechtse leven en voor de doorwerking van in de slavernij ontstane denkpatronen en sociale verhoudingen.

7. Utrecht kan gezien worden als een centrum van abolitionisme. Het pleidooi voor afschaffing van de slavernij van personen als Petronella Moens, Nicolaas Beets en Jan Ackerdijck was vaak religieus gemotiveerd en kan niet los gezien worden van de status van Utrecht als belangrijk religieus centrum, met onder meer de aanwezigheid van een theologische faculteit. Het gedachtegoed van de verschillende Utrechtse voorstanders van de afschaffing van de slavernij was divers: allen pleitten zij voor de afschaffing van het instituut slavernij, maar over de weg daarnaartoe en over de gewenste invulling van een maatschappij vrij van slavernij verschilden zij duidelijk van inzicht.

8. Alle grote instituties in Utrecht hebben geprofiteerd van de slavernij en koloniale exploitatiesystemen die op de arbeid van tot slaaf gemaakten steunden. De gemeente, de rooms katholieke kerk, de zendingsverenigingen, musea en de universiteit hebben hun voordeel gedaan met de koloniale connecties van Nederland en de rijkdommen die uit die koloniale relatie en dus uit patronen van gedwongen arbeid voortvloeiden. Deze organisatie kenmerken zich door vaak diepgaande institutionele betrokkenheid en persoonlijke belangen van functionarissen bij de koloniale exploitatie en handel in mensen.

Eerste reactie op de conclusies van het onderzoek

De publicatie van het onderzoek Slavernij en de stad Utrecht is vandaag gepresenteerd en openbaar geworden. In deze brief geven we een eerste reactie op de conclusies.

- Het onderzoek is veelbetekenend en van grote waarde voor onze geschiedenis. Immers; deze studie brengt fundamentele inzichten over de rol van Utrecht met betrekking tot de Nederlandse slavernijgeschiedenis aan het licht.
- Deze kennis maakt dat we terecht opnieuw kijken naar onze eigen geschiedenis als het gaat om het aandeel van onze stad aan de slavernij. Hierbij staat geschiedschrijving waarin iedereen wordt gezien, leed wordt erkend en misstanden niet worden verzwegen, centraal. Met dit onderzoek in de hand gaan wij, samen met gemeenschappen in de stad, verkennen hoe een passend gevolg en vervolg gegeven kan worden aan de resultaten uit het onderzoek. Dat doen wij door met elkaar in gesprek te gaan, hoe we deze bladzijden uit onze geschiedenisboeken een plek kunnen geven in de stad, ook voor volgende generaties. Maar ook om invulling te geven aan het tweede deel van het verzoek uit uw motie: het onderzoek te gebruiken als opmaat naar formele excuses. Belangrijk is dat de verschillende invalshoeken worden belicht van de mensen en partijen die een rol speelden in onze gezamenlijke geschiedenis. Dit in de geest van vergelijkbare projecten in Utrecht, zoals de Bitterzoete Route rondom koloniale straatnamen Lombok. Hier staat niet het traditionele en eenzijdige beeld van onze behaalde successen in voormalige Nederlandse kolonies centraal, maar is er ook oog voor het leed van de lokale bevolking. Een breder en genuanceerder beeld neerzetten is wat anders dan de geschiedenisboekjes willen herschrijven of hoofdstukken wegpoetsen. Het gaat erom een eerlijker en completer beeld geven van alle mensen die een rol speelden in onze gedeelde geschiedenis en zo ook recht te doen aan de volgende generaties.
- We onderzoeken conform [motie353](#) de mogelijkheden om met de stad en aansluitend bij Utrecht900, een cultureel-educatief programma te maken waarbij aandacht voor onze gedeelde geschiedenis centraal staat, met een focus op het slavernijverleden in aanloop naar 2023 (150 jaar afschaffing slavernij) wanneer in Utrecht het slavernijmonument onthuld zal worden. Voorwaarde voor financiering uit Utrecht900 is dat de initiatieven en plannen uit de stad komen.

Excuses

Onderdeel van de motie is dat we op basis van de onderzoeksresultaten besluiten of we als stadsbestuur van Utrecht excuses aan zullen bieden voor de Utrechtse slavernijgeschiedenis. Nu het onderzoek er ligt, kunnen we dit proces starten.

Het college hecht eraan dat de weg naar het maken van mogelijke excuses zorgvuldig wordt bewandeld, zodat deze in het najaar een oprecht en breed gedragen karakter hebben. We gaan de komende periode in gesprek met betrokken organisaties, instituties en partners in de stad. We geven betrokkenen de tijd om goed kennis te nemen van het onderzoek en zullen de resultaten onder een breed publiek onder de aandacht brengen.

Daarnaast laten we onderzoeken op welke wijze excuses het best aangeboden kunnen worden. Op die manier werken we toe naar een gedragen politiek besluit, waarmee het college recht doet aan al het geleden leed die generaties later nog steeds voelbaar is.

Wat doen we na mogelijke excuses?

- Belangrijke achterliggende motivatie voor verzoeken om meer aandacht voor onze gedeelde geschiedenis is de wens tot erkenning van het aandeel van de stad Utrecht aan het slavernijverleden en een genuanceerder beeld van die gedeelde geschiedenis, een beeld dat nu vaak Eurocentrisch georiënteerd is. Het slavernijonderzoek is hier een onderdeel van. Utrecht ontplooit in dit kader al langere tijd initiatieven. Voorbeelden: Sporen van Slavernij, Bitterzoete Route (koloniale straatnamen), onderzoek Joodse Eerherstelgelden, onderzoek Roma/Sinti WO2, slavernijmonument (2023) en een monument eerbetoon gastarbeiders. Hier gaan we mee door.
- We willen aandacht blijven geven aan onze gedeelde geschiedenis door activiteiten zoals al genoemd bij onze eerste reactie op de conclusies. Bijvoorbeeld een cultureel-educatief programma met aandacht voor onze gedeelde geschiedenis, met een focus op het slavernijverleden in aanloop naar 150 jaar afschaffing van de slavernij in 2023.
- Zowel Amsterdam als Rotterdam hebben soortgelijke onderzoeken laten uitvoeren. Beide onderzoeken zijn vorig jaar openbaar geworden. In beide gevallen is daarna een onderzoekstraject gestart richting mogelijke excuses. Den Haag start binnenkort met een onderzoek naar het Haags slavernijverleden. We trekken samen met de G4 op om te pleiten voor een nationaal onderzoek naar het Nederlandse slavernijverleden.

Tot slot

De conclusies van in 'Slavernij en de stad Utrecht' zijn hard, confronterend en noodzakelijk. We zien deze studie niet als de afsluiting van een periode, maar als een nieuwe start. Te beginnen met meer, bredere en genuanceerde kennis van onze gedeelde geschiedenis. Bijvoorbeeld door te laten zien dat niet iedereen profiteerde van de lusten van onze welvaart. Immers; achter de economische voorspoed zit ook veel leed verborgen van mensen die soms letterlijk het leven lieten voor de welvaart van ons land, maar wiens namen nooit in de geschiedenisboeken terechtkwamen. Hun pijn werd van generatie op generatie doorgegeven. Juist een diverse stad als Utrecht moet laten zien en erkennen dat onze koloniale geschiedenis veel welvaart bracht en tegelijkertijd ook een grote schaduwzijde kende.

Burgemeester en wethouders

Datum 29 juni 2021
Ons kenmerk 8973926

Wij hopen dat zoveel mogelijk Utrechters kennis zullen nemen van het onderzoek Slavernij en de stad Utrecht. Alleen als we onze gedeelde geschiedenis kennen en erkennen, kunnen we samen blijven bouwen aan een gezamenlijke toekomst.

Hoogachtend,
Burgemeester en wethouders van Utrecht,

de secretaris,

de burgemeester,